

ДІАЛЕКТНІ ЕЛЕМЕНТИ В ХУДОЖНІЙ МОВІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стецик Христина,

кандидатка філологічних наук, старша викладачка кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна)

Добровольська Людмила,

старша викладачка кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна)

Досліджено мову творів Лесі Українки з погляду відображення в ній діалектних елементів. Розглянуто фонетичні, морфологічні, лексичні особливості західнополіських говірок у художніх текстах. Встановлено спосіб використання діалектних одиниць, їхнє стилістичне навантаження у творах.

Ключові слова: західнополіські говірки, діалектизм, мова автора, мова персонажа, стилістична функція.

The language of Lesya Ukrainka works is studied in terms of the reflection of dialectal elements in it. Phonetic, morphological, lexical features of West Polish dialects in literary texts are considered. The method of using dialect units, their stylistic load in works is established.

Key words: West Polish dialects, dialectism, author's language, character language, stylistic function.

Народнорозмовною стихією, у якій відбувалося формування мовної свідомості Лесі Українки, є західнополіські говірки: письменниця народилася в Новограді-Волинському, тривалий час жила в селі Колодяжне Ковельського повіту – ареалу західнополіських говірок, часто відвідувала сусідні села Любитів, Волошки, Білин, Рокитне, Скулин, де збирала місцеву народну творчість. «Виріши на Поліссі, Леся Українка ніколи не цуралася поліської мовної стихії; чимало поліських регіоналізмів, як свідчить, скажімо, епістолярна спадщина поетеси, були звичними для її побутового мовлення» [1, с. 57]. Ковельські говірки з їхньою своєрідною лексикою, фразеологією, синтаксисом були відомі і близькі письменниці, вони стали діалектним джерелом мови її творів.

Роль діалектів у процесі творення літературної мови Леся Українка чітко усвідомлювала. У листі до О. Маковея вона писала: «...літературна мова мусить витворитись з усіх діалектів, без

жодного насильства, сварки й колотнечі» [3, с. 209]. Про зацікавлення діалектами письменниці свідчить і використання їх у листах, часто із вказівкою, від кого діалектне слово чи діалектний вислів було почуто: «Вона нам часто пише, і з листів видно, що у них все гаразд, «як не може бути (краще)», – мовляли наші волинянки» [3, с. 227]; «Ти досі вже отримала мого великого листа, з того часу нічого «не наслучалося» (слава богу, кажуть волинянки)» [3, с. 384]; «Отож, значить, мені треба 700 р. забезпечених, щоб прожити місяців 4 в Єгипті (а з місяць піде на переїзд) – «то то сум!», говорячи по-колодяжанськи...» [3, с. 411] та ін.

Діалектні одиниці займають чільне місце в художніх творах Лесі Українки насамперед на волинську тематику («Одинак», «Приязнь»). Західнополіський говір у них репрезентують такі фонетико-морфологічні мовні явища:

- голосний [а] на місці [е] після м'яких приголосних і шиплячих: *Ой лишейко ж моє **тежкее!***. («Одинак»), – *Я тобі раз казала, не смій мені **клести** дитини, ще, борони боже, в такий час скажеш!* («Приязнь»);

- приставні [в], [г] на початку слова: – *І нащо ви-те, панно, стільки **вучитесь?*** – питає Дарка («Приязнь»); *Та все одно, – заходь не заходь, а як заберуть у москалі, то ніяк вже буде й заходити, знайдуться **гинчі**, що пристаряються й без мене* («Одинак»);

- приголосний [й] у зменшено-пестливих суфіксах –очк-, –оньк-: – *Сядь, мій **синойку!** сядь, моя **дитинойко!** та хоць я надивлюся на тебе востанне в батьковій хаті! Ой, моя **годинойко** темная!..* – та й залилася знову слізьми («Одинак»);

- займенникові форми *меї, свеї, займенник тамтой*: – *Чи ти ж не відаєш **меї** матері?* («Одинак»), – *То й тримайся **свеї** матері!..* («Одинак»), – *На **тамту** неділю, за два тижні* («Одинак»);

- скорочена форма слова *тра* (від *треба*): – *А не **тра** мені, не **тра** твоїх коней! щоб тебе ними на цвинтар завезли!* («Одинак»).

Із лексичних діалектизмів у художніх творах Лесі Українки засвідчено, наприклад, такі: *хоць* 'хоч', *безмаль* 'мабуть, певно', *доправди* 'справді', *верисько* 'бовдур, йолоп', *гали* 'литки ніг', *гуторка* 'розмова', *накоренок* 'потомок', *локоть* 'міра довжини, що дорівнює приблизно довжині ліктьової кістки людини', *протереб* 'місце, розчищене від лісу (дерев, кущів)', *застяжка* 'стрічка в коси', *крайка* 'тканий пояс', *пастовень* 'пасовище', *порція* 'чарка; чарка горілки', *товкмач* 'страва з товченої картоплі', *кулеша* 'страва з кукурудзяного борошна', *гарбата*

‘чай’, *грасувати* ‘вистругувати, розчищати (стежки і т. ін.)’: Жінка вже сама винесла йому в мисчині **кулешу**, як діти полягали спати («Приязнь»), Ідуть люди дорогою та зглядаються: «Ого, **безмаль** новобранчик вхопив уже з горя чарчину, аж до стовпа прихилився!» («Одинак»).

Аналіз контекстів, у яких зафіксовано вказані різнорівневі діалектні явища, показує, що для мовно-художньої практики Лесі Українки характерне цілеспрямоване, стилістично зумовлене вживання говіркових одиниць. Фонетичні й морфологічні діалектизми використано тільки в мовленні персонажів, у мові автора застосовано лише лексичні діалектні елементи. За допомогою вжитих у мовленні героїв творів діалектних форм досягнуто реалізму мовних портретів, художньої переконливості й етнографічної достовірності зображуваного. Так, цілком закономірною і підпорядкованою художнім настановам є наявність діалектних елементів у мовленні героїні твору «Приязнь» Дарки, жительки поліського краю. Порівняймо фрагмент її розмови: – І нащо **ви-те**, панно, стільки **вучитесь**? – питає Дарка. – Ой, яке ж куце, та яке ж тісне! Як **ви-те** в такому ходите? Дивіться, геть **гали видко!** – зареготалась Дарка. Завдяки використанню виділених у мовленні героїні діалектних слів і форм створюється художньо переконливий образ, забезпечується ідентифікація персонажа твору за регіональною й етнографічною приналежністю. Засобом мовної характеристики персонажів також виступають різнорівневі діалектні елементи в мові оповідання «Одинак», у якому зображено життя і побут поліщуків. Відтворенню природної мови персонажа підпорядковане, наприклад, використання діалектизмів у такому контексті: – Ой, не жонатий, братики мої, не жонатий! Ой, хто ж мене **пожелує** на чужій стороні! Матьонко ж моя **ріднейкая, пожелуй** хоч ти мене! Виділені діалектні одиниці є доречними, без їх уживання неможливо було б досягнуто художньої достовірності в зображенні персонажа – жителя поліського села.

Отже, зафіксовані в художніх текстах Лесі Українки фонетичні, морфологічні й лексичні західнополіські діалектизми, вжиті хоч і спорадично, в окремих позиціях, не послідовно і не системно, виступають важливим засобом досягнення стилістичної мети – локалізують зображувані події, забезпечують створення місцевого колориту, вказують на регіональну приналежність персонажів твору, є виразниками матеріальної і духовної культури діалектоносіїв.

Література

1. Громик Ю. В. Розмовні та діалектні варіанти прислівників у творах Лесі Українки та їх фіксація в сучасних західнополіських говірках. *Науковий вісник Волинського державного університету. Серія : Філологічні науки*. 1998. № 7. С. 57 – 60.

2. Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. К.: Наукова думка, 1976. Т. 7. С. 105 – 125, 204 – 256.

3. Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. К.: Наук. думка, 1978. Т. 10. 541 с.

УДК 821.161.2-6 Українка

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І МОВНЕ ПИТАННЯ

Грина Фаріон,

*докторка філологічних наук, професорка катедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»
(м. Львів, Україна)*

У статті розкрито деякі аспекти життєтворчості Лесі Українки крізь призму мовного питання: домашнє мовне виховання; місце української мови серед чужих мов; філологічний і політичний аспект мовної проблематики.

Ключові слова: *Леся Українка, мовне питання, мовне виховання, мова як філологія, мова як політика.*

The article reveals some aspects of Lesya Ukrainka's life through the prism of the language issue: home language education; the place of the Ukrainian language among foreign languages; philological and political aspect of language issues.

Key words: *Lesya Ukrainka, l anguage issue, language education, language as philology, language as politics.*

Дитинство: **«вихована я в українській мові».** Народження й життя Лариси Косач припало на час дії Валуєвського циркуляру (1863 р.) та Емського указу (1876 р.) про заборону української мови з відомим формулюванням від самих же малоросів, що *«такого язика нет, не било і бить не может»*: *«Вона вродилася і діяла в ту прокляту добу суспільного маразму на Україні, коли героїчний період історії народу затерся в короткій пам'яті сучасників...»* [4, с. 37].

Її знаменита мати – Олена Пчілка (яка 1905 року була серед тих небагатьох, що добилися дозволу на українську